

SEGÉDANYAG A FORRÁSFELTÁRÁSHOZ

A Reformáció Emlékév meghirdetése soha vissza nem térő alkalom arra, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeiben található, a magyarországi protestáns felekezetekre vonatkozó iratanyag szisztematikus feltárássra kerüljön. A projekt időben történt elkezdése is lehetővé teszi, hogy a lehető legalaposabban elvégezzük ezt a munkát. Mindezt tekintetbe véve a munkát két, egymást kiegészítő részre kell bontani.

I. FONDSZINTŰ FELTÁRÁS ÉS LEÍRÁS:

A munkautasításban hivatkozott, a német nemzetiségekre vonatkozó korábbi feltáráshoz, illetve a roma-projekthez hasonlóan a fondfőcsoportok sorrendjében sorra kell venni azokat a fondokat, amelyek tartalmaz(hat)nak a protestáns egyházakra, egyházi személyekre (papok, tanítók, világi egyházkormányzati tagok) vonatkozó bármilyen adatot. Ezekről egyenként külön jegyzéket kell készíteni MS Excel formátumban: milyen időkorú és típusú iratokat tartalmaznak, azokban milyen, protestánsokra vonatkozó adattípusok találhatók. . (Ld. 1. sz. melléklet!)

A MNL BAZ Megyei Levéltárában és a MNL Veszprém Megyei Levéltárában őrzött iratanyag példája alapján a következő fondokat szükséges átnézni és leírni:

IV. fondfőcsoport

1848 előtt

A vármegyei levéltár közgyűlési iratainak állagai: közgyűlési jegyzőkönyvek (mutatók alapján) és iratok; nemesi összeírások, egyéb összeírások, végrendeletek, osztálylevelek, egyezségek és szerződések, bizonyáglevelek, tanúvallások, ki- és betáblázási iratok – egyházi intézmények hitelügyei, nevelésügyi iratok – iskolákra vonatkozó vármegyei jelentések, bennük tanítókra, tanulók létszámára vonatkozó adatok.

II. József kori közigazgatásának iratai.

Vármegyei törvényszéki iratok (pl. birtokpercek, adósságpercek, vallásügyi percek).

1848–1872

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc vármegyei iratai.

A cs. kir. megyehatóságok iratai (a protestáns pátens végrehajtására vonatkozó iratok).

Cs. kir. szolgabírói hivatalok iratai (egyházközségek kérelmei, segélyezési ügyei).

Cs. kir. törvényszékek és bíróságok iratai (egyházközségek polgári perei – adósságpercek).

Főispáni/főispáni helytartói iratok. (Zemplén vármegyében pl. 1862 márciusáig, a tisztiszek létrejöttéig a főispáni helytartó a protestáns egyházak adománygyűjtési ügyeivel.)

Vármegyei bizottmányi, tisztiszeki jegyzőkönyvek és iratok – egyházpolitikai

ügyek, egyházi személyek közéleti tevékenységére vonatkozó adatok, protestáns egyházközségek segélyező, szegénygondozó, jótékonyági tevékenységére vonatkozó iratok; papi és tanítói javadalomföldekre vonatkozó ügyek, közigazgatási jelentések természeti katasztrófák, tűzvészek által megrongált egyházi épületek felújításával kapcsolatosan, tanügyi iratok, adománygyűjtési ügyek, tulajdonjogi jellegű ügyek (birtokviták).

Alispáni iratok – egyházközségek segélyezése, iskolaügy, szociális (jótékonyági és segélyügyek) ügyek, tagosítási ügyek.

Vármegyei szolgabírói iratok.

1872–1950

Főispáni iratok– egyházpolitikai ügyek, egyházi személyek közéleti tevékenységére vonatkozó adatok.

Alispáni iratok – pl. egyesületi ügyek, egyházak közigazgatási kérelmei.

Törvényhatósági bizottsági jegyzőkönyvek és iratok– egyházpolitikai ügyek, egyházi személyek közéleti tevékenységére vonatkozó adatok.

Járási főszolgabírói, 1945 után főjegyzői iratok – egyházi egyesületi ügyek, a járás területén kiadott egyházi lapok engedély ügyei (1945 után engedélyek visszavonása), egyházi intézmények iparügyei (Pl. 1948-ban felülvizsgálták a Sárospataki Ref. Főiskola iparjogosítványát), egyházból történő kilépések.

Egyesületi alapszabályok levéltári gyűjteményei – egyházi egyesületek.

Erdészeti üzemtervek levéltári gyűjteménye. A protestáns egyházközségek, lelkészek, intézmények (pl. az úrbéri tagosítási pereket követően) erdőbirtokosok is lehettek. Az egyházi erdőbirtokok megszerzésére, nagyságára, helyrajzi viszonyaira találhatunk ezekben a fondokban adatokat – pl. MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára IV. 814/b. Borsod Vármegye Közigazgatási Erdészeti Bizottságának iratai 1881–1944. Gazdasági üzemtervek 1886–1944., IV. 410. Abaúj-Torna vármegye erdészeti üzemterveinek levéltári gyűjteménye 1904–1943. sok protestáns egyházi erdőbirtok gazdasági üzemtervét tartalmazza.

Felekezeti anyakönyvek másodpéldányai – Egyházközségek, filiák. (A felekezeti anyakönyvek másodpéldányai segítségével összeállítható a megye területén fennálló közösségek névtára az anya- és leányegyházak megjelölésével.)

V. fondfőcsoport

Mezővárosok, nagyközségek és körjegyzőségek fondjai (pl. városi tanácsok és települési képviselőtestületi közgyűlések jegyzőkönyvei és iratai, polgári kori közigazgatási iratok, nyilvántartások, összeírások).

VI. fondfőcsoport

Pénzügyigazgatósági iratok: az egyházak, egyházi személyek tulajdonviszonyaira vonatkozó iratok, egyházi intézmények topográfiai adatai a kataszteri térképek alapján.

Vármegyei tanfelügyelői iratok: általános közigazgatási iratok – pl. megtalálhatóak benne az iskolák államosítására vonatkozó adatok, iskolák

törzskönyvei (iskolaépületek jellemzői, felszereltségük), tanítói díjlevelek – adatok gyűjthetők a protestáns felekezetű iskolákról, a díjlevelekből összegyűjthetők a tanítók alkalmazására vonatkozó adatok.

Vármegyei iskolán kívüli népművelési bizottságok iratai – az egyházak (lelkészek, tanítók) a Horthy-korszakban részt vettek a településeken a közművelődés szervezésében, Erre vonatkozó források találhatóak a fondokban.

VII. fondfőcsoport

Királyi törvényszékek iratai:

Büntető perek: pl. az 1919-es eseményekkel kapcsolatos büntető perek

Úrbéri törvényszéki iratok: az 1848 utáni úrbéri birtokelkülönözési, tagosítási perekben a települések egyházközségei is érintettek voltak, mivel sok helyen ekkor osztották ki és telekkönyvezték a papi és lelkészi javadalomföldrövidet, legelőket, erdőket. A perek iratai előfordulhatnak a IV. fondfőcsoportban, az úrbéri törvényszékekénél, vagy az 1861–1872 közötti alispáni fondokban, illetve a VII. fondfőcsoportban a királyi törvényszékekénél is, mivel a perek egyes esetekben akár az 1870-es évekig is vagy tovább is elhúzódhattak (az eljáró bíróság neve ilyen ügyekben Zemplén vármegyében: Sátoraljaúj helyi Királyi Törvényszék, mint Úrbéri Bíróság).

Járásbíróságok iratai:

Polgári perek: protestáns egyházközségek adósságperei (elszámolási viták, tőke és járadék követelesések)

Telekkönyvi iratok – protestáns egyházközségek, intézmények földbirtokainak telekkönyvi iratai

VIII. fondfőcsoport

Református és evangélikus iskolák fondjai: összeállítható a megye területén működött protestáns felekezetű iskolák jegyzéke, mélyebb feltárás esetén működésük időköre – kataszter.

Felekezetek által fenntartott kórházak, intézmények.

IX. fondfőcsoport

Céhiratok – protestáns céhtagok.

X. fondfőcsoport

Felekezeti alapon szervezett egyletek/egyesületek – többnyire nőegyletek – elegendő katasztert készíteni róluk. Szabályrendeleteik előfordulhatnak a vármegyei közigazgatás fondjaiban is!

XI. fondfőcsoport

Protestáns felekezetek által működtetett vállalkozások, gazdasági szervek.

XII. fondfőcsoport

Protestáns egyházközségek iratai.

Hiteleshelyi levéltárak: különböző vizsgálatok, tanúkihallgatások.

XIII. fondfőcsoport

Ismert vagy híres protestáns családok iratai. Például a MNL Veszprém Megyei Levéltárában a berhidai református nemesi közbirtokosság archívuma a helyi családokra és közös felekezeti ügyeikre vonatkozóan is megőrzött iratokat.

A fondleírások körébe a katolikus és vegyes vallású nemesi családok fondjaitbe kell bevonni – protestáns felmenőkre, rokonokra vonatkozó iratok, felekezetváltások, jelentős katolikus nemesi, főúri hivatalviselők és a protestáns egyházügy viszonya, katolikus földbirtokosok kapcsolata a protestáns falusi közösségekkel, protestáns köz- és főnemesek keresztelői, esküvői, temetési meghívólevelei, gyászjelentések.

Pl. a MNL BAZML Sátoraljaújhelyi Fióklevéltárában őrzött XIII. 6. A gróf párdányi és erdőtelki Buttler, valamint a gróf Buttler (-Clonebough) család iratai 1694–1864. egy döntően katolikus nemesi család fondja, azonban gróf Buttler János sikertelen válópere után a római katolikusról református vallásra tért át. Családja Magyarországra került ágának utolsó férfisarjaként jótékony célokra sok adományt tett, így református gyülekezeteket (pl. Székesfehérvár), tanintézeteket (pl. Csurgó, Losonc, Máramaroszigeti Református Jogakadémia) is támogatott, „udvari papja” és titkára 1844. augusztus 15-től élete végéig Németh Imre ref. lelkész volt. Örököse gróf Buttler (ill. Buttler-Clonebough) Sándor volt bajor királyi főhadnagy, 48-as honvéd őrnagy is folytatta a reformátusok támogatását.

XIV. fondfőcsoport

Jelentős protestáns személyek, személyiségek iratai.

XV. fondfőcsoport

Kéziratos térképek levéltári gyűjteménye – egyházi épületek, birtokok térképi ábrázolásai, topográfiai adatai.

Oklevélgyűjtemények: protestáns családok nemesi oklevele, szakmai végzettségre vonatkozó oklevelek (pl. orvos, mérnök), kitüntetések.

Népszámlálási iratok levéltári gyűjteménye (előfordulhat a IV. vagy az V. fondfőcsoportban is.) – Alapvető fontosságú forráscsoport az egyházi ingatlanok kutatásánál, illetve az egyházi személyiségek életrajzi kutatásánál. (A BAZ Megyei Levéltárban Miskolc város 1870. évi népszámlálásból két utca felvételi ívei, valamint az 1880. és 1900.évi népszámlálás teljes Miskolcra vonatkozó anyaga megmaradt (IV. 1602/g), A BAZML Sátoraljaújhelyi Fióklevéltárában töredékesen fennmaradt az 1857. évi, míg majdnem teljesen az 1870. évi népszámlálás Zemplén vármegyei községi felvételi íveinek az anyaga (XV 82. és XV. 83.).

Gyászjelentés-gyűjtemény.

Képeslap-gyűjtemény – templomok, tanintézetek, egyéb egyházi intézmények korabeli ábrázolásai.

Kézirattár – egyháztörténeti vonatkozású kéziratok.

Tervrajzok: templom, iskola, lelkészlak.

XVI. fondfőcsoport

a Tanácsköztársaság idején működött „forradalmi/néphatalmi/ önkényuralmi”

szervek közigazgatási és bírósági irataiban a protestáns egyházak, lelkészek üldöztetésére/ esetleg a Tanácsköztársasággal való együttműködésükre lehet iratokat találni). Pl. egyházi élet, hitoktatás korlátozása, egyházi ingatlanok elkobzása, forradalmi törvényszékek politikai perekben történt ítéletei egyháziakkal szemben.

XVII. fondfőcsoport

Nemzeti bizottságok iratai – esetleg protestáns egyházi személyek részvételére vonatkozó iratok.

Igazoló bizottságok iratai – 1945 utáni igazoló eljárások iratai.

XXIII. fondfőcsoport

A megyei tanácsok titkársági vagy VB-irataiban található bizalmas és TÜK-iratok: felekezetek vagyonának leltározása, államosítása.

A megyei egyházügyi titkár iratai.

Házállamosítások.

A járási tanácsok, majd járási hivatalok iratai:

VB elnöki, elnöki bizalmas, TÜK iratok, VB titkársági iratok – hitéleti tevékenységre, hitoktatásra, ifjúsági munkára vonatkozó iratok, lelkészek megfigyelésére vonatkozó iratok, egyházi ingatlanok kisajátítási iratok.

VB műszaki osztályainak iratai – egyházi épületek építéshatósági iratai.

Községi tanácsok iratai – hitéleti tevékenységre, hitoktatásra, ifjúsági munkára vonatkozó iratok, lelkészek megfigyelésére vonatkozó iratok, kisajátítási iratok, egyházi ingatlanok kisajátítási iratok, egyházi épületek építéshatósági iratai.

XXIV. fondfőcsoport

Magyar Államrendőrség vármegyei és járási kapitányságainak iratai – Politikai Osztály és Politikai Rendészeti Osztály iratai 1945–1947. – egyházi személyek elleni eljárások iratai

XXV. fondfőcsoport

Népbíróságok, népügyészségek iratai – protestáns lelkészek, kántortanítók elleni eljárások iratai, illetve más személyek elleni eljárások során általuk tett vallomások (háborús és népellenes bűntettek).

Megyei bíróságok iratai – egyháziak ellen az 1950-es évektől lefolytatott politikai perek.

XXXV. fondfőcsoport

Pártarchívum.

A fenti fondokon kívül az egyes levéltárak adottságai szerint **más, illetve további irategységek** is lehetnek!

Bizonyos fondok esetében (iskolák, egyesületek) kataszterek készítése indokolt, melyekre vonatkozóan szintén jegyzik készítése szükséges. (Ld. 2. sz. melléklet!)

A fond- és állagszintű feltárás határideje: 2016. augusztus 31.

A Forrásfeltáró Munkacsoport régióként ellenőrizni fogja a munka állását, a munka elvégzéséért viszont a megyei projekt megbízottak felelnek: **április 29-én és június 15-én** az addig elkészült, **augusztus 31-én** pedig a végleges táblázatokat megküldik a Munkacsoport tagjainak:

Bilkei Irén (orine.bilkei.iren@mnl.gov.hu) Baranya, Somogy, Tolna, Zala

Hegedűs Zoltán: (hegedus.zoltan@mnl.gov.hu): Győr, Sopron, Vas, Komárom

Jakab Réka: (jakab.reka@mnl.gov.hu): Bács-Kiskun, Csongrád, Fejér, Veszprém

Oláh Tamás: (olah.tamas@mnl.gov.hu): Borsod, Heves, Nógrád, Pest

Szendiné dr. Orvos Erzsébet: (szendine@mnl.gov.hu): Békés, Hajdú, Jász-Nagykun, Szabolcs

II. DARABSZINTŰ FELTÁRÁS ÉS LEÍRÁS

A felsorolt fondok esetében darabszintű feltárás is lehetséges. Különösen a korai évkörű fondok esetében. Ugyancsak ilyen jellegű feltárást kell végezni egy rövid adatgazdag intervallumra, vagy fondra vonatkozóan.

A darabszintű feltárás számára adatbázis készül, amelybe folyamatosan vihetők fel az adatok. A **3. számú mellékeltben** szereplő táblázat rovatai fognak majd megjelenni az adatbázisban. Bizonyos adatok a legördülő menüben választhatók lesznek majd, ezzel könnyítik meg az adatbevitelt.

A darabszinten feltárt iratok feldolgozását, amíg az adatbázis még nem hozzáférhető, a 3. számú táblázat mintájára készített excel táblában lehet végezni. Ezeket az iratokat kell digitalizálásra is előkészíteni, majd digitalizálni.

A darabszintű feltárás határideje: 2017. március 31.

A Forrásfeltáró Munkacsoport régióként ellenőrizni fogja a munka állását, és a megyei projekt megbízottaktól tájékoztatást kér. *A Munkacsoport tagjaihoz régióként információért, segítségért is lehet fordulni!*

A darabszintű feltárást korábban is el lehet kezdeni, illetve párhuzamosan végezni a fondszintű feltárással. Minden tagintézmény maga dönt a munkák felosztásáról, és annak ütemezéséről a fent jelölt határidők megtartása mellett!

Fontos tudnivaló: ha a központilag elkészítendő forrásgyűjtemény-sorozatba küldendő anyagot (már) nem érinti a darabszintű feltárás, akkor utóbbi határideje meghosszabbítható. 2017. december 31-ig. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a közös gyártású kötet sorozatba szánt szöveget az intézmény a megadott határidőre (2017. április 30-ig) leadta, valamint ha erről előre egyeztetett a projektvezetővel!